

Katsaus

numero 1 1967

Jaakko Hintikka

Reijo Wilenius

A.-V. Perheentupa

Henri Broms

Mirjamaija Mikkola

Silmäyksiä

Kaksi kulttuuria

Ihmiskeskisen ajattelun mahdollisuudet

Ihmisten politiikkaa

I remember Risto

Matriarkaatista matriarkaattiin

Lukion uudistamisesta

KULTTUURI - POLITIIKKA - TALOUS

KATSAUS

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki 32, Laajasuontie 26 D 28, puhel. 47 66 22

Vuosi-ilaus 6 mk.

Katsaus voidaan tilata käyttämällä Kustannusoy Katsauksen postisiirtotiliä 145421

tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Kuusi numeroa vuodessa.

Yhdestoista vuosikerta.

Iokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksensa sisällöstä.

KAKSI KULTTUURIA

J a a k k o H i n t i k k a

Keskustelua kahdesta kulttuurista — luonnontieteellis-teknillisestä ja humanistisesta — on käyty jo pitkään. Englannissa ja Yhdysvalloissa se alkoi seitsemän vuotta sitten. Omassa Yleisradiossamme aiheesta on puhuttu pitkin syksyä. Tästä huolimatta minusta näyttää kuitenkin siltä, että vieläkään ei ole tavoitettu keskeisintä ja tärkeintä osaa niistä ongelmista, joihin Sir Charles Snow, nyttemmin, lordi Snow, tarttui siinä kuuluisassa esitelmässään, joka tämän keskustelun sai maailmalla alulle. Ehkä tämä ongelman ydin ei hänen esittämänsä tullut täysin selvästi ilmi. Joka tapauksessa on ilmeistä, että hänen mielessään oli paljon enemmän kuin vain eri

alojen edustajien välinen kommunikaatiovaikeus tai tietämättömyys toistensa työstä tai ehkä luonnontieteiden tulosten yleistajuistamisen ongelma. Päinvastoin kuin syksyisen esitelmäsarjan ensimmäisessä puheenvuorossa sanottiin, tämä tieteen tulosten yleistajuistamisen ongelma ei ole edes meidän ajallemme ominainen. Jossakin mielessä on vakava tiede aina ollut vaikeatajuista. Ehkäpä ahkera professori Armas Salonen voisi osoittaa meille nuolenpäätauluja, joissa valitettaisiin kulttuurin kahtiajakautumista. Mutta vaikka näin ei tapahtuisikaan, babylonialaisen luonnontieteen ja matematiikan vaikeus on silti erittäin konkreettinen realiteetti. Ehkä selvimmin tämän vaikeuden osoittaa se, ettei matemaattisia ja tähtitieteellisiä nuolenpäätektejä yleensä pysty tavallinen assyrologi tietääkseni ymmärtämään, vaan siihen tarvitaan tutkija jolla on syvemmät tiedot juuri silloin harrastetusta matematiikasta kuin mitä 20. vuosisadan yleissivistys antaa. Kuvitelma, että elävä tieteenhajoitus vasta viime aikoina olisi käynyt niin monimutkaiseksi ja teknilliseksi, etteivät maallikot sitä ymmärrä, on vaarallinen harhaluulo, joka perustuu menneiden aikakausien tieteellisten saavutusten perusteelliseen aliarvioimiseen. Tällaisen harhaluulon voi kyllä erittäin tehokkasti hälventää panemalla epäilijä lukemaan vaikkapa vanhalta ajalta periytyviä Apolloniuksen, Ptolemaioksen tai Diofantoksen teoksia, taikka uuden ajan tiedemiesten Newtonin, Eulerin tai Gaussin keskeisiä tutkimuksia. Edellisetkin ovat jo normaalin yleissivistyksen omaaville lukijoille parhaimmillaan erittäin työläistä luettavaa ja suureksi osaksi täysin käsittämätöntä. Jälkimmäisistä maallikko ei ymmärtäisi yhtään mitään.

Eri alojen välinen kommunikaatio ja sen vaikeus on tietysti huomion arvoinen ongelma. Kuten erikoisesti professorit Laurikainen ja Korhonen ovat puheenvuoroissaan tähdentäneet, tämä ongelma liittyy kysymykseen kasvatuksen ja opetuksen järjestelystä ja päämääristä. Erityisesti ongelma liittyy paljon väärinkäsityksiä sisältävän yleissivistyksen käsitteeseen. On ironista, että tämä yleissivistyksen ihanne usein esiintyy yhdessä klassillisen kulttuurin ihanneinonin kanssa siitä huolimatta että kaikille kuuluvan yleissivistyksen idea oli antiikin suurimmille ajattelijoille vieras. Platonin kasvatushjelma oli tarkoitettu vain hallintoon osallistuvan eliitin erikoiskoulutukseksi, jonka heidän erikoistehtävänsä tekivät välttämättömäksi. Tämä eliitti oli kuitenkin sekin omiin hallintotehtäviinsä erikoistunut. Ihannevaltiostaan Platon nimenomaan vaati karkoitettavaksi kaikki, jotka yrittivät rikkoa erikoistumisen säännön ja harjoittaa useampaa kuin yhtä tietoa tai taitoa.

Niistä paljon mahtavammista ongelmista, joista lordi Snow on huolissaan, antavat vihjeitä jo hänen omaan persoonaansa ja hänen kuuluisaan esitelmäänsä liittyvät seikat. Ei Charles P. Snowta aateloitu tieteellisten eikä kirjallisten ansioittensa vuoksi, vaikka hän on molemmilla näillä aloilla liikkunutkin. Hänet aateloitiin suurten hallinnollisten ansioittensa vuoksi. Hän oli kunnostautunut Englannin tieteellisen tutkimuksen organisoinnissa toisen maailmansodan

aikana, ja myöhemmin hän on ollut mm. Englannin teknologian ministeriön johtotehtävissä. Eikä hänen esitelmänsä alkuperäisenä työnimenä ollut "kaksi kulttuuria" vaan "rikkaat ja köyhät". Mitä ihmettä köyhien kehitysmaitten ongelmilla on tekemistä kahta kulttuuria koskevassa keskustelussa? Miksi juuri hallintomies Snow on huolissaan siitä, etteivät humanistit tiedä, mikä on termodynamiikan toinen pääsääntö?

Kuitenkin nämä asiat liittyvät elimellisesti lordi Snown keskeiseen huoleen. Ei hän ole huolissaan siitä, että luonnontiede olisi entistä vaikeatajuisempaa. Ei kysymys ole siitä, etteivät luonnontieteilijät ja humanistit löytäisi päivällispöydässä yhteistä keskustelunaihetta tai että laboratorioissa puhuttaisiin eri kieltä kuin kirjailijakahviloissa. Kysymys on siitä ilmeisestä ja kouriintuntuvasta mutta silti usein unohdetusta asemasta, joka luonnontieteellä ja siihen perustuvalla tekniikalla on päätettäessä kansojen ja ihmiskunnan tulevaisuudesta ja arvioitaessa ihmisen asemaa historian ja luonnon keskellä. Ei tiede ole nykyään entistä vaikeatajuisempaa, mutta se on vieläkin suuremmassa määrin entistä tärkeämpää kuin mitä yleensä oivalletaan. Ei ole edes liioiteltua väittää, että tällä vuosisadalla ihmiskunta on ensi kerran saavuttanut materiaaliset edellytykset muokata itse oman kohtalonsa. Ensi kertaa historiassa kansat ja ihmiskunta eivät enää ole katovuosien ja kulkutautien armoilla, eivätkä ole riippuvaisia pienestä rajoitetusta elintarviketuotannosta tai energiavarastosta tai edes ole sidottuja ihmisen oman sielunrakenteen tietojenkäsittelylle aiheuttamiin rajoituksiin. Teknillisten keksintöjen ja kehitysaskelten yksityiset konkreettiset seuraukset ovat usein sangen ulkokohtaisia asioita, joille humanisti voi syystäkin toisinaan nyripistää nenäänsä ja mutista jotakin hyvinvointivaltioista ja sivistymättömistä teknikoista. Näiden yksityisten sovellutusten suoritus jää tietysti sekin erilaisten teknillisten specialistien käsiin. Mutta monien tieteen ja tekniikan erityisten sovellutusten yhdentekevyys ei saisi johtaa huomiota pois siitä ratkaisevasta seikasta, että tieteen ja tekniikan tulokset antavat ihmisten omiin käsiin, ihmisten omien rationaalisten suunnitelmien ja heidän omien päätöstensä ulottuville mahdollisuudet, jotka ovat aivan toista kertalukua kuin koskaan ennen maailmanhistoriassa.

Tällä seikalla on seurauksia ennen muuta hallintomiesten ja humanistien omaan työhön nähden. Jos lordi Snow vaatii humanisteja tai hallintomiehiä hankkimaan käsityksen tieteen ja tekniikan mahdollisuuksista ja niiden pohjana olevasta ajatustavasta, tämä ei johdu kohteliaasta tiedonhalusta toisten specialistien harrastuksia kohtaan. Kysymys on paljon tärkeämmästä: valtiomiesten, ideologioiden ja humanistien edellytyksistä suorittaa omat tehtävänsä edes tyydyttävällä tavalla. Viisainkin valtiomies, jolla ei ole käsitystä oman maansa teknillisistä resursseista ja niiden kehitysmahdollisuuksista, on eräissä asioissa sokea. Kypsinkään humanisti, joka yrittää arvioida ihmisen asemaa ja tulevaisuutta mutta jolla ei ole käsitystä ihmisen todellisista määräysmahdollisuuksista, ei näe omaa norsunhuutor-

niaan kauemmaksi. Se, mitä he tarvitsevat, ei ehkä ole tieto termodynamiikan toisen pääsäännön sanamuodosta, mutta heidän omia tehtäviään varten he tarvitsevat elävän ja persoonallisen käsityksen tieteenharjoituksen ja tekniikan rakenteesta ja temposta, sitä kannattavista ajatustavoista ja sen mahdollisuuksista. Ilman näitä valtiomies ja humanisti ovat parhaimmillaankin vain niitä viisaita miehiä, joilta kuitenkin puuttuu ennalta näkemisen kyky ja joista lordi Snow islantilaista muinaistarua lainaten puhuu oman esitelmänsä loppusanoissa.

Lordi Snow mainitsee itse esimerkkinä tällä kohtaa tarjoutuvista virheistä kehitysmaiden mahdollisuuksien aliarvioimisen, ennen muuta sen nopeuden aliarvioimisen, joilla teknillistieteellinen kehitys voi tapahtua. Vaatimattomampia esimerkkejä tarjoutuu lähempää. Juuri vaativan tieteellisen tutkimuksen rakenne ja nopeus arvioidaan usein kokonaan väärin. Eräissä vaativissa tieteissä epäillään nelissäkymmenissä olevaa tutkijaa yleensä jo aivan liian vanhaksi ja usein kai syystä. Jouduin kerran kuulemaan erään aikoinaan ansioituneen luonnontieteilijän esitelmän, joka hänen oli pakko pitää saatuaan vanhoilla päivillään erään kunnianosoituksen osakseen. Alan kehitysvauhdin tietäen maallikkokin saattoi todeta kysymyksessä olevan vuosikymmenten takaisten ajatusten ja tulosten hieman liikuttavaa uudelleen lämmittämistä. Kaikki eivät sitä kuitenkaan huomanneet. Vieressäni istuva hallintojuristi kääntyi esitelmän päätyttyä puoleeni ja sanoi täysin vilpittömällä ihailulla: ”Kyllä sitä pitää koko ikänsä asioita harrastaa, jotta tuollaiseen pystyy!” En hennonnut särkeä huomautuksen tiedotonta ironiaa. Ehkä niin olisi pitänyt kuitenkin tehdä, sillä toisissa yhteyksissä sama sokeus vaativan tieteenharjoituksen todelliselle luonteelle voi olla katastrofaalinen. Miten kukaan voi toivoa olevansa mukana tieteellisiä nimityksiä tehtäessä, apurahoista päätettäessä ja tutkimuslaitoksia suunniteltaessa ja voivansa tehdä näistä asioista perusteltuja päätöksiä, jos hänellä ei ole mitään todellista tuntumaa siihen, mikä on elävää tutkimusta ja mikä kuollutta vanhan toistamista? Ja sopivissa yhteyksissä hieman samanlaiset kysymykset heräävät tiedepolitiikan ulkopuolellakin valtiollisia päätöksiä tehtäessä.

Eräs aikaisemman puheenvuoron käyttänyt yhteiskuntatieteilijä edustava tutkija arvelee luonnontieteiden tulosten kohdalla riittävän maallikolle vain ”lyhyen ja kansantajuistetun” tiedon hankkimisen asioista. Tälle tiedolle vastakohtana hän asettaa tiedon ”niistä arvo- ja ideologiamaailmoista, jotka läheisesti liittyvät ihmisen, ihmisryhmän tai yhteiskuntaluokan asemaan yhteiskunnassa”. En kuitenkaan ymmärrä omasta puolestani, miten kukaan realistisesti ajatteleva yhteiskuntatieteilijä voi kuvitella, että yhteiskuntaluokkien tulevaan asemaan tai koko yhteiskunnan päämääriin liittyviä ongelmia voitaisiin alkuunkaan arvioida tuntematta niitä mahdollisuuksia, joita tiede, luonnontiede ja tekniikka yhteiskunnan kehitykselle antavat. Ellei yhteiskuntatieteilijä tätä ajatusta muualta tuntisi, luulisi hänen ainakin kuulleen niistä Marxin opeista, joiden mukaan

yhteiskunnan muodot määräytyvät tekniikkaan pohjautuvien tuotantosuhteitten pohjalla.

Ei siis ole ihme, että juuri hallintomies Snow on niin huolissaan siitä, miten huonosti tieteellinen ajatustapa ja tieteellisen tutkimuksen rakenne ymmärretään luonnontieteiden maailman ulkopuolella. Ehkä me tässä kohdin olemme kiertäneet täyden kehän ja palanneet Platonin akatemian ovelle, josta ei saanut astua sisään matemaatiikkaa tuntematon, siitä huolimatta, että Platonin kasvatusteoriat eivät tähänneet yleissivistykseen vaan oikeiden valtiomiesten kouluttamiseen.

Hieman samaa on nähdäkseni sanottavaa niistä näköaloista, jotka meitä kohtaavat yrittäessämme suorittaa sitä mitä humanismi ja humanistinen viljely viime kädessä pyrkii tekemään, nimittäin arvioimaan ihmisen luovia mahdollisuuksia ajattelun ja toiminnan piirissä ja hänen tulevaisuuden näkymiään. Tässäkin suunnassa Snown esitelmä antaa meille paljon ajattelemisen aihetta. Snown raskain syytös kirjallista kulttuuria vastaan on sen defaitismi, se on: niiden kaikkien intellektuaalisten ja sosiaalisten mahdollisuuksien laiminlyönti, joita tieteeseen ja tieteen metodeihin sisältyy. Tämä tappion tunnustus näyttää Snown mielestä olevan meidän aikamme humanististen hengenmiesten todellinen petos. Omasta puolestani minusta näyttää siltä, että Snown lausunnon pohjalla on varsin paljon totta. Valitettavasti Snown omat formuloinnit eivät useissa tapauksissa ole muuta kuin — parhaimmillaan — harhaanjohtavia ja yksipuolisia. Hän puhuu kuin kysymys olisi luonnontieteilijöiden mieskohtaisesta sopivammuudesta ihmiskunnan tulevaisuutta arvioimaan. Luonnontieteilijöillä on, Snow sanoo, ”tulevaisuus luissaan ja ytimissään”. Tällaisesta biologisesta paremmuudesta ei toki ole kysymys vaan ehkä lähinnä siitä asennoitumisen erosta, jonka aiheuttaa erilaisten asioiden parissa askaroiminen. Toisaalla on kirjallisen kulttuurin edustajien viettymys niihin irrationaalsiin mahteihin, jotka näyttävät pitävän ihmistä leikkikalunaan, ja toisaalla on monien luonnontieteilijöiden luottamus omiin mahdollisuuksiinsa ja saavutuksiinsa. Snow kertoo kuvaavan kertomuksen ensimmäisestä suuresta atomifyysikosta Rutherfordista, jota kerran onniteltiin siitä, miten hän tutkimuksessaan ratsastaa ”kehityksen aallonharjalla”, johon Rutherford vastasi: ”We made the wave, didn’t we? — Mehän sen aallon liikkeelle loiskautimme!”

Tätä asenteiden eroavaisuutta on kuitenkin helppo liioitella. Myöskin Snow johtaa huomion jonkin verran väärään suuntaan kun hän liittää luonnontieteilijöiden ja kirjailijoiden erilaisen asennoitumistavan poliittisiin, heidän poliittisiin kannanottoihinsa, ja kun hän syyttää kirjallisen kulttuurin edustajia epädemokraattisuudesta ja taantumuksellisuudesta, vaikkapa näillä syytöksillä olisi tietty oikeus niissä erikoistapauksissa, jotka Snown mielessä kai lähinnä ovat.

Olennaisempaa on sen sijaan suhtautuminen humanismin ideaan, ihmisen asemaa ja mahdollisuutta koskevaan ongelmaan. Niin epä-

tyydyttäviä kuin Snown käyttämät ilmaisut ovatkin, hänen haasteessaan humanistisen kulttuurin edustajille — tai ainakin eräille heistä — on pohjalla vakava asia. Kysymys ei ole mistään muusta kuin siitä, että halveksiessaan luonnontieteiden ja tekniikan mahdollisuuksia, itsensä humanisteiksi nimittävät ajattelijat ovat itse teossa luopuneet eräistä oman perinteensä ja varsinkin sen alkuperäisen luonteen arvokkaimmista piirteistä. Asiaa ei voisi tuoda selvemmin esiin kuin viittaamalla siihen luonnehdintaan, jonka professori Urpo Harva puheenvuorossaan antoi, toisaalta nykyisestä naturalistisesta kulttuurista ja toisaalta nykyisestä humanistisesta kulttuurista. Luonnontieteellisen kulttuurin piireissä on Harvan käsityksen mukaan mm. ajatus, että ”sitä rakentava ihminen on tyypiltään aktiivinen h o m o f a b e r”. Nykyajan humanistista kulttuuria ja maailmankatsomusta Harvan mukaan taas luonnehtii käsitys, että ihminen on ”irrationaalinen olento, tietokyvyltään rajoittunut, moraalisilta voimiltaan heikko... Ihmiskunnan tulevaisuus ei lupaa mitään hyvää... Ihmisen osa on tuta elämän tarkoituksettomuutta ja maailman mielettömyyttä...” Näin siis professori Harva. Minua ei tässä huoleta tämä luonnehdinnan sisältämä kärjistyys, joka on tahallista ja täysin luvallista. Mutta on mitä merkittävintä ja oireellisinta, että Harvan kuvaama nykyinen humanismi on kääntynyt eräissä suhteissa täsmälleen vastakkaiseksi omille alkulähteilleen, todellisen historiallisen humanismin kannattaville ajatuksille. Jos Harvaa on uskominen, humanismi on ilmeisesti jättänyt ajatuksen ihmisestä luovana h o m o f a b e r i n a luonnontieteelliselle, naturalistiselle kulttuurille. Mutta juuri tämä ajatus ihmisen luovista mahdollisuuksista ja konstruktivisesta toiminnasta on ollut ihmiskeskeisen filosofian ja humanistisen tutkimuksen kannattavia ajatuksia. Kun humanistisen tutkimuksen ensimmäinen suuri teoreetikko Vico kuvasi historiallisen, kielitieteellisen ja muun humanistisen tiedon perustaa, hän näki sen erikoisluonteen juuri siinä, että se kohdistui ihmishengen ja ihmisen konstruktivisen toiminnan tuloksiin. Siinä oli Vicon mielestä humanistisen tiedon ylemmyyksen salaisuus luonnontieteeseen verrattuna. Ja kun Kant kuuluisassa ”Kopernikuksen kumouksessaan” tahtoi tuoda ihmisen oman filosofisen ajattelunsa keskipisteeseen, tämä kumous liittyi olennaisesti ajatukseen ihmishengen konstruktivisten mahdollisuuksien keskeisestä asemasta inhimilliselle tiedolle ja moraalille. Näissä konstruktioissa Kant näki mm. inhimillisen tiedon varmuuden salaisuuden. ”Järki tajuaa vain sen, minkä se omien suunnitelmiensa mukaisesti itse aikaan saattaa”, Kant kirjoitti. Ja mitä maailman irrationaalisuuteen ja järjettömyyteen tulee, hylkäsi Platon mekanistis-materialistisen maailmankuvan juuri siksi, että se näytti hänestä vievän tällaiseen maailman mielettömyyden olettamiseen. Tämä maailman mielettömyyden julistaminen oli Platonin mielestä pahinta jumalanpilkkaa, josta hänen ”Lakiensa” mukaisessa valtiossa olisi saanut osakseen ankarimman mahdollisen rangaistuksen.

Näiden esimerkkien valossa voi yrittää määritellä sen pohjimmai-

sen ongelman, joka tulee tässä suunnassa vastaan. Aivan liian suuri osa humanisteiksi nykyään itseään nimittävistä on itse teossa pettänyt humanismin todelliset ihanteet, eritoten uskon ihmisen rationaalisuuden mahdollisuuksiin, uskon hänen luoviin mahdollisuuksiinsa ja mielenkiinnon tämän luovan toiminnan tuloksiin ihmisen oikean luonnon kuvastajana. Jos näitä asioita pidetään humanismin koetinkivinä, eräät nykyajan parhaista luonnontieteilijöistä ovat suurempia humanisteja kuin useimmat kirjailijat tai käsiterunoilijat: fyysikko Rutherford on parempi humanisti kuin D. H. Lawrence. Mikä tärkeämpää, siinä maailmankatsomuksien vastakohdassa, jonka professori Harva esittää, joutuvat sellaiset humanistisen hengen viljelyn suuret hahmot kuin Platon, Vico ja Kant eräissä hyvin olennaisissa suhteissa pikemmin nykyajan naturalistisen kuin nykyajan "humanistisen" kulttuurin karsinaan. Jo tämän seikan toteaminen merkitsee voimakasta kritiikkiä tällä tavoin käsitettyä humanistista maailmankatsomusta kohtaan, kritiikkiä joka on viime kädessä samaa kuin Snown kritiikin pohjimmainen aines.

Radiopuheenvuoro 4. 12. 1966

Reijo Wilenius

Viimeaikainen keskustelu kahdesta kulttuurista — luonnon-tieteellis-teknillisestä ja humanistisesta — on todella tuonut esiin aikamme henkisen tilanteen peruspiirteitä. Hieman kärjistäen voi sanoa, että toisaalla etenee elinvoimainen, jatkuvasti uutta luova luonnontieteellis-teknillinen kulttuuri, toisaalla polkee paikallaan humanistisen kulttuurin jälkijoukko, jolle on ominaista oman voimattomuuden ja maailman mielettömyyden tunne.

Mielenkiintoisimpia puheenvuoroja kyseisessä keskustelussa on ollut professori Jaakko Hintikan (Katsauksen tässä numerossa julkaistu) esitelmä ”Kaksi kulttuuria”. Hänen mukaansa ”humanismi ja humanistinen viljely viime kädessä pyrkii . . . arvioimaan ihmisen luovia mahdollisuuksia ajattelun ja toiminnan piirissä ja hänen tulevaisuuden näkymiään”. Hintikka näyttää yhtyvän lordi Snown syytökseen, että tappiomieliala tämän tehtävän edessä on aikamme humanististen hengenmiesten todellinen petos. Voisi todella esittää pitkän valikoiman sitaatteja kotimaisilta ja ulkomaisilta, nuorilta ja vanhoilta humanistisen kulttuurin lipunkantajilta, jotka ilmaisevat sellaista defaitismia, voimattomuuden ja mielettömyyden tunnetta. Esitän tästä mielialasta vain yhden näytteen, Markku Lahtelan romaanista ”Se”: ”Kaikki on samantekevää; tuli sodat tai rutot — yhtä kaikki. Samantekevää mitä minä kirjoitan ja kuka lukee; ei millään ole enää mitään merkitystä. Minua saa kohdella aivan miten halutaan. Se mitä täällä ympärilläni tapahtuu on yhtä järjetöntä kuin se mitä minussa tapahtuu ja vaikka se olisi järjellistäkin niin loppujen lopuksi se on kuitenkin aivan absurdia. . . . Tehköön jokainen mitä itse haluaa, minun asiani on kirjoittaa. Olen sattumalta tällaisessa yhteiskunnassa missä olen; olen sattumalta koko maailmassa.”

Meidän kirjallisen kulttuurimme taustalla piilevä yleensä julklausumaton filosofia olisi mielenkiintoinen selvityksen kohde: siinä on aineksia eksistentialismista (”ihminen on heitetty mielettömään maailmaan”), englantilaisesta kielenfilosofiasta (”kieli on minun maailmani”) ja populaaria marxismia. Sikäli kuin tämä filosofia käsittää ihmisen toimivaksi olennoksi, on toiminta melko puhtaasti kumoavaa, ’radikaalia’.

Hintikka toteaa edelleen, että nykyinen humanismi on kääntynyt eräissä suhteissa täsmälleen vastakkaiseksi omille alkulähteilleen, to-

dellisen historiallisen humanismin kannattaville ajatuksille. "...humanismi on ilmeisesti jättänyt ajatuksen ihmisestä luovana homo faberina luonnontieteelliselle, naturalistiselle kulttuurille. Mutta juuri tämä ajatus ihmisen luovista mahdollisuuksista ja konstruktivisesta toiminnasta on ollut ihmiskeskeisen filosofian ja humanistisen tutkimuksen kannattavia ajatuksia." Hän viittaa Platonin, Vicon ja Kantin käsityksiin ihmishengen mahdollisuuksista. Hintikan lopputulos ilmaisee alussa mainitun vararikkotilanteen: "Aivan liian suuri osa humanisteiksi nykyään itseään nimittävistä on itse teossa pettänyt humanismin todelliset ihanteet, eritoten uskon ihmisen rationaalisuuden mahdollisuuksiin, uskon hänen luoviin mahdollisuuksiinsa ja mielenkinnon tämän luovan toiminnan tuloksiin ihmisen oikean luonnon kuvastajana."

Tämän tilanneanalyysin jälkeen herää kysymys: mitä olisi sitten nykyaikaisessa mielessä ihmiskeskinen filosofia ja humanistinen tutkimus? Mitä käytännössä voisi merkitä humanistisen ajattelun elpyminen?

Olen Katsauksen kahdessa edellisessä numerossa ("Filosofian nykytilanteesta") yrittänyt viitata eräisiin uusiin suuntauksiin nykyaikajan filosofiassa, jotka nähdäkseni ilmaisevat juuri kysyttyä ihmiskeskisen ajattelun elpymistä. ('Luonnonkeskiseksi' voidaan nimittää sellaista ajattelua, joka pyrkii selittämään inhimillistä käyttäytymistä samankaltaisin ajatustavoin kuin millä luonnontapahtumista selitetään.) Lyhyesti voidaan sanoa, että elpymässä on erityisesti päämäärä-ajattelu. Samaan aikaan, kun luonnontieteellisen ajattelun taholta pyritään inhimillinen toiminta lopullisesti ja jännöksettömästi kuvaamaan pelkäksi liiketapahtumaksi, jonka selittäminen ei periaatteellisesti eroa elottoman luonnon liiketapahtumien selittämisestä, on tieteen ja filosofian markkinoille tullut uudella voimalla sellainen ihmistoiminnan käsite, joka pitää toiminnan olennaisena piirteenä sen tarkoituksellisuutta, päämäärällisyyttä ja (eräässä mielessä) rationaalisuutta. Sen mukaan ihmistoiminta ilmaisee tai toteuttaa ihmismielen tarkoituksia ja päämääriä, eikä tätä toimintaa voida selittää ja ymmärtää ilman että selitykseen sisältyy toiminnan tarkoitus tai päämäärä.

Sikäli kuin hyväksymme sellaisen ihmistoiminnan käsitteen, meille avautuu uusia ja viime vuosikymmeninä viljelemättömiä tieteellisen ja filosofisen tutkimuksen näköaloja. Eräs ihmistoiminnan alue on esimerkiksi politiikka. Yleistäen voi sanoa, että tähänastinen politiikan tutkimus on pyrkinyt lähinnä luonnontieteellisen esikuvan mukaan selittämään poliittista toimintaa kausaalisin ajatustavoin, ympäristötekijäin vaikutusta poliittiseen käyttäytymiseen; on myös analysoitu poliittista kielenkäyttöä. Uusi 'ihmiskeskinen' politiikan tutkimus, jota eräältä puolelta edustaa nuoren englantilaisen filosofin Brian Barryn 1965 ilmestynyt teos 'Political Argument', pyrkii selvittämään niitä periaatteita, päämääriä ja tavoitteita, joita poliittinen toiminta ja poliittiset instituutiot ilmaisevat (myöskin ristiriitoja esitettyjen tavoitteiden ja toiminnan välillä). Voi sanoa, että kaik-

kiin inhimillisen toiminnan aloihin voidaan kohdistaa sellainen tutkimus; eräs päivänpolttava ala olisi esimerkiksi kasvatustoiminnan tutkimus, kasvatuksen filosofia.

Tämä ei ehkä kuulosta kovin vallankumoukselliselta, mutta itse teossa siinä piilee uusi näkemys humanistisen, ihmiseen kohdistuvan tiedon mahdollisuuksista. Sillä tutkija, joka selvittää jonkin toiminnan ilmaisemia periaatteita ja päämääriä, tekee toimivan henkilön tietoisemmaksi siitä, mihin hän toiminnallaan pyrkii, ja siten vaikuttaa toiminnan kulkuun. Ihminen, joka on selvästi tietoinen toimintansa päämäärästä, toimii toisella tavalla kuin ihminen, joka on siitä vain hämärästi tietoinen. Tämä arkiselta kuulostava ajatus on tosiasiassa vallankumouksellinen; se on — kauhistuttavaa kyllä — hegeliläinen ja snellmanilainen ajatus; heidän mukaansa ihmisen vapaus on siinä, että hän pystyy yhä selvemmin tiedostamaan toimintansa tarkoitukset ja sitä tietä vaikuttamaan toimintansa kulkuun.

Olen ehkä näillä ajatuksilla edennyt pitemmälle kuin monikaan haluaa minua seurata; mutta arvelen näkeväni selvästi, mitä mahdollisuuksia avautuu itsetietoisemmaksi tulevalle ihmiskeskiselle tutkimukselle ja ajattelulle. Kysymys on vain siitä, löytyykö tähän suuntaan lähteviä. Jäljelle jää myös kysymys, mikä on se ihmiskuva, johon sopii mainittu toiminnan käsite. Sillä ilmeistä on, ettei se sovi vallitsevaan luonnontieteelliseen ihmiskuvaan.

Ei kulttuuria

ilman muovia

ei muovia

ilman Plastexia

Oy Plastex Ab

IHMISTEN POLITIIKKAA

A - V. Perheentupa

Politiikan pulmat ovat ihmisten yhteistyön ongelmia. Epäilemättä juuri tästä johtuu ratkaisujen vaikeus. Tai ehkä eniten hankaluutta aiheutuu siitä, ettei tätä perusasiaa tajuta eikä tunnusteta. Jokainen poliitikko uskoo vahvasti toimivansa jonkin tärkeän periaatteen puolesta tai jotakin kielteistä suuntausta vastaan silloinkin, kun hän itse asiassa kamppailee omien persoonallisten rajoitustensa kanssa. Oma turvattomuus, epäonnistumisten taakka ja epätietoisuus ratkaisujen oikeudesta konkretisoidaan vastustajassa, jonka ei tarvitse olla edes toisen puolueen tai ajatussuunnan kannattaja. Ehkä useammin tällainen — potentiaalinen tai todellinen — vastustaja onkin juuri oman piirin jäsen, joka näkee asioita vaarallisen läheltä ja jonka suhteen ihmisenä on vaikein eristäytyä, linnoittautua sanojen taakse. Vain harvalle poliitikolle ei henkilökohtaisesta turvattomuudesta muodostu koko toiminnasta selvästi erottuvaa vaikuttajaa.

Kokemuksella on tietenkin oma positiivinen arvonsa etsittäessä suhtautumistapaa asioihin ja ilmiöihin. Mutta kokemus saattaa yhtä hyvin kasaantua kohtuuttomaksi kuormaksi, jonka kantamiseen menee kaikki voima. Muuttuneissa olosuhteissa se voi tehdä politiikon

toimintakyvyttömäksi, estää häntä näkemästä uusia mahdollisuuksia. Hän saattaa edelleen pitää kiinni ratkaisukaavasta, jonka uudet olosuhteet ovat muuttaneet käyttökelvottomaksi, ja kieltäytyä ajattelemasta ratkaisua, joka aikaisemmin on ollut mahdoton. Hän on menneisyyden vanki.

Tämän hetken poliittiset vaikeudet, joita jälleen näyttää alkavan kasaantua, eivät mielestäni ole perusluonteeltaan tämän mutkallisempia mutta hyvin vaikeita yhtä kaikki. Helpommin ratkaisut varmaan löytyisivätkin, jos ne koostuisivat asioista joihin voi tarttua. Ihmissuhteisiin on vaikea puuttua ja menneisyyden vankeja hankala vapauttaa.

Tarkastelen tämän hetken pulmia sosialidemokraattien vaikeuksina. Tämä johtuu ensisijassa siitä luonnollisesta seikasta, että ne ovat minulle läheisimpiä, mutta toisaalta myös siitä, että tämä ryhmä on tällä hetkellä monessa mielessä avainasemassa. Kun sosialidemokraattinen puolue lähti vaalitaisteluun, josta se odotti suurta voittoa, se suuntasi hyökkäyksensä kaikkiin poliittisiin ilmansuuntiin. Tällöin oli vaikeaa välttyä sellaiselta ajatukselta, että suunnitelmat ulottuivat vain vaalipäiviin asti. Myöskään vaalien jälkeiset tapahtumat eivät kyenneet kumoamaan tätä tuntumaa vaan vähemmistöhallituskavailut pikemminkin vahvistivat sitä. Vasta vähitellen kyettiin hyväksymään se itsestäänselvyys, että tämän maan asioita voidaan hoitaa vain riittävän vahvojen puolueiden yhteistyön pohjalta. Vielä vaikeampaa oli hyväksyä ne käytännön ratkaisut, joita tämän periaatteen toteuttaminen edellytti. Lopputulokseen, kolmen suuren puolueen yhteistyöhön, pikemminkin ajaututtiin kuin aktiivisesti hakeuduttiin.

Vaikka hallitusyhteistyötä on tältä pohjalta jatkettu jo yli kahdeksan kuukautta, tuottaa myönteinen asenne siihen edelleen sosialidemokraateilla vaikeuksia. Siitä huolimatta että ohjelmallisissa tavoitteissa suuret vasemmistoryhmät ovat toisiaan varsin lähellä, on keskustapuolue edelleen hallituskumppanina jonkinlaisessa suosituuksiasemassa. Kommunistien kanssa on keskustelu — ainakin hallitustason ulkopuolella — edelleen meille vastenmielistä. Milloin jotkut uskalikot nolemmilta puolilta kerääntyvät yhdessä asioita tuumimaan, salaseuran tunnelma on selvä.

Socialidemokraattisen liikkeen suuri vaikeus on edelleen suhtautuminen kommunisteihin.

On inhimillistä vaatia varmoja perusteita toiminnan suunnittelulle. Poliitikassa tällaista vaatimusta on usein mahdotonta täyttää. Täytyy tyytyä todennäköisyyksiin ja käytettävissä olevien tietojen pohjalta laadittuihin arviointeihin. Joskus on pakko kehittää varsin vähistä konkreettisista aineksista intuitiivinen tulevaisuuden kuva, jonka

perustalle ratkaisu on rakennettava. Tulevaisuuden hahmottelu on tietenkin sekä vaikeaa että epävarmaa, joten vain harva uskaltaa antautua sen varaan. Paljon enemmän on niitä, jotka katsovat taaksepäin ja rakentavat sille, mikä joskus on ollut todellisuutta. Ollaan vielä täysin vakuuttuneita siitä, että näin tehtäessä liikutaan varmalla pohjalla. Menneisyyden siirtäminen nykyhetkeen saattaa kuitenkin osoittautua vielä paljon eksyttävämmäksi kuin tulevan arvaaminen. Ei voida selvittää niitä kaikkia syy-yhteyksiä, joihin menneisyyden tapahtumat ja ratkaisut liittyvät, eikä verrata nykyisyyttä niihin riittävän moniulotteisesti. Ehkä tärkeintä on kuitenkin, että menneisyys karkaa koko ajan samalla kuin nykyhetkeen tulee uusia ilmiöitä. Sen sijaan jokainen eletty päivä tai vuosi auttaa testaamaan tulevaisuuden ennustetta ja tarkistamaan ratkaisujen suuntaa.

Suomalaiselle politiikalle ja nimenomaan suomalaisten sosialidemokraattien toiminnalle olisi mitä tärkeintä tehdä nyt oikea ennuste kommunistisen liikkeen kehityksestä yleensä ja erityisesti omassa maassamme. Kun yrittää tarjota aineksia tällaiselle ennusteelle, kohtaa vahvan ennakoasenteiden linnoituksen. Ajatus siitä, että kommunismi muuttuisi, on monille vieras, jopa vastenmielinen. Heille kommunismi on edelleen samaa kuin pahimpana hyökkäyskautenaan 1940-luvun loppupuolella. Kaikki yritykset soveltaa kommunisteihin yleisiä inhimillisen käyttäytymisen teorioita tai nähdä kommunistinen vallankumous vallankumousten yleisen dynamiikan valossa ovat heille vaarallista itsepetosta. He juuri ovat niitä menneisyyden vankeja, joille kokemusten taakka on kuolettavan raskas. Turvattomuuden tunne heidän maailmassaan lisääntyy, jos niin perustavanlaatuinen seikka heidän maailmankuvassaan kuin kommunismin peikko alkaa saada inhimillisiä piirteitä. On paradoksaalista että näistä ihmisistä tahtomattaan muodostuu se tekijä, joka voimakkaasti tukee vanhan vallankumouksellisen kommunismin Suomessa ja koko Euroopassa nopeasti harvenevaa veteraanijoukkoa.

Kaikesta huolimatta me olemme sentään jaksaneet nähdä ja hyväksyä jotakin maanosamme kommunismin sisäisestä kehityksestä. Paljon vaikeampi tämä läksy näyttää yleensä olevan Länsi-Euroopan maissa, joiden koko elämäntapa ja poliittinen uskonto rakentuvat kommunismin säilymiseen hyökkäävänä vallankumousliikkeenä. Kun hiljattain kuuntelin Euroopan neuvoston kokousta Strassburgissa, tulin henkilökohtaisesti tästä yhä vakuuttuneemmaksi. Joidenkin oli pakko sanoa ääneen, että kommunistimaissakin toki asuu inhimillisiä olentoja. Niin hämmästyttävän uusi havainto tämä saattaa olla. Ja kun eräiden sosialidemokraattisten edustajien kanssa yritti viritellä keskustelua meidän hallitusyhteistyökokeilustamme kommunistien kanssa, ei aihe jaksanut kiinnostaa. Ilmeisesti se oli heille vielä ilmiö joltakin muulta planeetalta.

I REMEMBER RISTO

Teheran on dramaattinen kaupunki.
Aamuisin ennen kuin aurinko on noussut
puolet taivaasta täyttää musta Elburs.
Idässä näkyy pieni toppa sokeria
rotkojen välissä, auringon valaisema.
Huippu ei ole korkea
mutta loistaa auringossa
päinvastoin kuin muut.
Kun näkee Teheranin etelästä
kasvaa Demavend.
Kun on tehnyt matkaa neljä tuntia
on Elburs hävinnyt, mutta Demavend
loistaa keltaisena, kultaisena.
Tämä muistuttaa sinun kuvaasi, sen jälkeen kun olit kuollut.
Sekin laajeni.
Se mikä läheltä katsoen tuotti pettymyksen
putosi pois ensimmäisenä,
arkipäivän pikku inhottavuudet.
Luuranko, jonka maa sitkeästi talletti
oli kaikkein kestävin.
Lopulta oli jäljellä pronssityö
joka on vuosisadat maannut maan alla
ja sitten puhdistettu kalkista ja homeesta.

Mirjamaija Mikkola

Keskustelu sukupuolirooleista aaltoilee laidasta laitaan. Martat vaalivat perinteitä kotilieden lämmössä ja Yhdistys 9 avaa ikkunoita niin että myrsky viheltää sisään. Siinä sivussa järjestävät Ateneumin tunkkaiseen ilmapiiriin kyllästyneet taidepiskelijat fallos-symboliltaan pientä hupia itselleen ja muille. Sukupuolitabuja revitään ja p- elikkä e-pillerit vapauttavat naisen elämään synnissä ihan niin- kuin miehetkin. Avioliitto on naisen helppo elättäjä, sanoo P e n t t i W a v e l a, mutta toisaalta on valtaosa nykyajan naisista joutunut kokemaan, että avioliitosta on hänen pyrkimyksilleen eteenpäin enimmäkseen haittaa.

Mutta mikä on totuus, mihin ollaan menossa? Meidän on ajateltava vuosisadoissa ja -tuhansissa ennen kuin alamme päästä oikeille jäljille.

Historian alkuaikoina eivät asioita ratkaisseet miehet vaan naiset. Mitä pitemmälle sen varhaishämärään tunkeudumme, sitä suurempi määräysvalta näyttää naisella olleen, toisin kuin yleensä kuvitellaan. V. 1861 julkaisi J o h a n n J a k o b B a c h o f e n kuuluisan tutkimuksensa, jossa hän tuli siihen tulokseen, että äidinvaltainen matriarkatti on aikoinaan ollut yhteinen kaikille Välimeren kansoille. (Viittaa Dieter Rudloffin kirjoitukseen "Die unvollendete Emanzipation", Die Kommenden n:t 17, 19—22/1966.) Vuosikausien yksityiskohtaisten tutkimusten perusteella hän oli tullut vakuuttuneeksi siitä, että matriarkaalinen yhteiskuntamuoto on kaikkialla edeltänyt patriarkaalista ja että se tosiasiaa on ollut maaperä, josta koko historiallinen kehitys on saanut alkunsa.

Bachofenin aikalaiset pitivät näitä näkemyksiä naurettavina, sillä juuri viime vuosisatahan oli yksipuolisesti rationaalisen, "miehisen" tieteen ja materialismin riemuvoittoa, mikä ilmeni myös äärimmäisenä porvarillisena kapitalismina. Patriarkaalisen elämäntyylin ollessa huipussaan Bachofenin käsitys yritti muuttaa järkkymättömänä pidettyä historiankuvaa miehen maailmanherruudesta ja joutui sen vuoksi pian unohduksiin omituisena ilmiönä. Vasta puoli vuosisataa kirjoittajansa kuoleman jälkeen teos jälleen vedettiin esille, kun eräät uudemmat tutkimukset osoittivat, että Bachofen oli ollut osittain oikeassa. On kiinnostavaa, että M a r x, E n g e l s ja B e b e l, jotka taistelivat porvarillista kapitalismia vastaan, heti tun-

nustivat hänen ajatuksensa. Heidän käsityksensä vastasivat Bachofenin käsityksiä patriarkalisuudesta, joka merkitsee ihmisten sortoa ja vieraantumista toisistaan, kun taas matriarkaatti näytti olevan sen vapaan ja luokattoman yhteiskunnan alkumuoto, jonka he halusivat palauttaa. Matriarkaattista on lähtöisin kaikkien ihmisten yhteinen veljeys, patriarkaatin kehittyessä tietoisuus siitä yhä enemmän hävisi. Kreikkalaiset, jotka surumielisinä muistelivat mennyttä ”kultaista aikakautta”, pitivät omaa ”rautaista aikakauttaan” taantumisena.

Matriarkalaisen ajan ihmisen tietoisuustaso oli ”lapsenomainen”, uneksiva, täysin antautunut sille mikä öisestä pimeydestä, jumalten maailmasta, tuli sitä vastaan. Tämän tietoisuuden ydin oli nainen, äiti, joka eli sen kanssa kiinteässä yhteydessä. Hänen naiselliset voimansa ulottuivat syvemmälle olemassaolon perusteisiin kuin miehen. Naiset olivat näinä aikoina elättäjiä, parantajia, papittaria, maagikkoja, sibylloja ja profeettoja ja esittivät keskeistä osaa sen ajan yhteiskunnassa. Monissa kansantarhuissa on vielä säilynyt muistoja naisen maagisista kyvyistä. Noitana nainen säilytti rappeutuneessa muodossa tämän alkuaan puhtaan maagisen tietoisuustilan myöhäiseen keskiaikaan asti. Noidan valtaan joutuneella miehellä ei enää ollut omaa tahtoa, ei tulevaisuutta, ei yksilöllisyyttä. Rippeitä tästä naisen maagisesta voimasta mieheen on eräässä mielessä säilynyt meidän päiviimme asti. Noitavainoilla oli jossakin tapauksessa näin ymmärrettävä pohjansa.

Äidinvaltaisen aikakauden sosiaaliset olosuhteet eivät vielä perustuneet yksityisomaisuuteen eivätkä avioliittoaikakauden, jotka tekivät miehestä patriarkalaisen ajan ehdottoman valtiaan, vaan luonnolliseen sukulaisuuteen, joka tunsikin vain yhteisomaisuuden. Oikeusjärjestyksen ja ensimmäisten perhelakien luoja oli nainen. Ei ole mikään sattuma, että vielä nykyisin ilmentää oikeutta vertauskuvallisesti nainen, joka pitää sidotuin silmin vaakaa kädessään. Äidinvaltainen oli muinoin kaikkein katalin teko, joka voitiin sovittaa vain kuolemalla. Tämä vapaa, äidinvaltainen yhteiskuntamuoto perustui ehdottomaan oikeudenmukaisuuteen ja oli jyrkkänä vastakohtana myöhemmälle isäntävaltaiselle valtiomuodolle, joka edisti ihmisten eriarvoisuutta, sotaa ja taistelua. Siten Bachofen saattoi oikeutetusti sanoa: Miehellä on ominaista sota, hajoittaminen, väkivalta; naiselle yhdistäminen, rauha, oikeus.

Matriarkaalinen elementti näkyy myös kielissä, siinä mikä kuvaa kollektiivistä, tyypillistä, kaiken sisältävää. Saksankielessä esim. die Jugend, die Menge, die Nation, die Schönheit, die Weisheit, die Freundlichkeit ovat feminiinejä. Ennen vanhaan olivat myös maiden ja kansojen nimet naisten nimiä: Germania, Gallia, Britannia, Svea, Finlandia, Roma. Vasen puoli on vanhastaan naisellis-passiivisen elementin puoli, kärsivän ja sisäänpäinkääntyneen, kun taas oikea puoli on miehen aktiivinen, ulospäin suuntautuva, maallisia asioita ymmärtävä. Patriarkalaisessa yhteiskunnassa pidetään tietenkin miehen elementin piirteitä myönteisinä, naisellisen hieman hal-

veksittavina (oikea puoli, oikea teko, sydän oikealla paikallaan — vaikka se sijaitseekin hieman vasemmalla! Vasen käsi on ”väärä käsi” kun tervehditään jne). Tämä on ulottunut nykypäiviin esim. siinä, että liikenteessä ajetaan oikealla. Joka on tehnyt vertailuja esim. suomalaisen ja ruotsalaisen miehen temperamenttien välillä, on voinut todeta, että ruotsalainen yleensä on sovittelevampi, hienotunteisempi ja hillitympi — naisellinen elementti tasoittaa maskuliinista raakuutta. Ensi syksynä tosin Ruotsissakin siirrytään oikeanpuoleiseen liikenteeseen, mutta tämä ei ole temperamentin vaan käytännön sanelema toimenpide.

Matriarkaatti joutui viimein häviölle, koska se vastasi esihistoriallista tietoisuustasoa, jonka oli määrä väistyä uuden tieltä. Loppuaikoinaan se alkoi myös osoittaa rappeutumisen merkkejä, kuten kaikki vanhat kulttuurimuodot; sibyllat puhuivat omiaan eikä heihin voinut enää luottaa. Seurasi historiallinen patriarkaalinen aika, jossa vielä elämme ja jolle on ominaista valpas päivätietoisuus. Se historia, jota luemme koulussa, on yleensä miesten historiaa, naisista puhutaan hyvin vähän, vaikka heillä epäilemättä on ollut suurikin vaikutus miehen palvelijana, innoittajana ja itkumuurina, joskus myös yksilöinä. Tämä johtuu osittain siitä, että nainen vasta emansipaation aikana on yleisesti saavuttanut saman tietoisuuden kuin mies, ja osittain siitä naisen sorrosta, minkä Paavali varsinaisesti pani alulle.

Kristinusko oikein käsiteltynä lopettaa kaiken hedelmättömän taistelun ja jännityksen matriarkaalisen ja patriarkaalisen elementin välillä. Todellinen kristinusko ei pohjimmaltaan ole koskaan naiselle vihamielinen enempää kuin askeettinenkaan, vaan tunnustaa naisen arvon kokonaisena ihmisenä. Kristus halusi jälleen yhdistää ihmisen, jonka erottamista kahdeksi raamatun Aatami ja Eeva symbolisoivat. Tämä ydinajatus oli kuitenkin niin outo ja vallankumouksellinen, että vain harvat sen käsittivät. Paavalin julistukset aiheuttivat lopuksi ratkaisevan kääntein jo vallalle päässeessä patriarkaatissa: kirjeissään hän terotti mieleen miehen luuloteltua ylivoimaisuutta naiseen nähden. Hänen oppinsa ovat myötävaikuttaneet naisen alistetun aseman vakiintumiseen ja olleet esteenä naisen todelliselle emansipaatiolle. Eivätkä kirkkomme vieläkään ole vapautuneet tästä Paavalin erheestä. Meidän tarvitsee vain ottaa kätemme Katekismus ja tietolipas, josta nuorisomme on määrä ammentaa kristillistä tietoa rippikoulussaan. Se opettaa nuoria naisia mm. seuraavasti: ”Te vaimot, olkaa alamaiset miehellenne, niin oli Saara kuuliainen Aabrahamille, kutsuen häntä herraksi; vaimot, olkaa omille miehellenne alamaiset niinkuin Herralle; sillä mies on pää, hän, ruumiin vapahtaja. Mutta niinkuin seurakunta on Kristukselle alamainen, niin olkoot vaimotkin miehillensä kaikessa alamaiset. Miehesi on sinua vallitseva.” Ei ole vaikea kuvitella, miten nuorta nykyaikaista naista tällainen julistus huvittaa. Mutta valitettavasti on myös paljon niitä, jotka yhä näihin käskyihin uskovat. Paavali meni jopa niin pitkälle, että piti naista syntien esiäitinä, kielsi antamasta hänelle opetusta ja määräsi hänet vaikenemaan seurakun-

nassa, minkä vuoksi miespapit eivät vieläkään mielellään päästä naista saarnatuoliin eivätkä yhdistykset puheenjohtajakseen.

Miehen johtama maailma on antanut meille monet suurenmoiset keksinnöt ja mukavuudet, joiden keskellä elämme, kehittänyt loogista tieteellistä ajattelukykyämme. Isänvaltainen aikakausi on ollut välttämätön vaihe ihmiskunnan kehityksessä. Mutta siihen on myös liittynyt rajattomasti kurjuutta sodan ja väkivallan, älyllisen kylmyyden ja materialistisen yksisilmäisyyden muodossa. Ihmisen henkissielullisen puolen ymmärtämys on jäänyt vuosisatoja jälkeen luonnontieteellis-teknisestä kehityksestä, maapallomme maaperä myrkyttyy ja rappeutuu, vesistömme saastuvat, elintarvikkeidemme laatu ja ravintoarvo heikkenee ja aiheuttaa yhä lisääntyvässä määrin henkisiä ja fyysisiä sairauksia.

Naiset, jotka tänään kansoittavat opettajahuoneita, teologisia ja lääketieteellisiä opinahjoja ja kulttuuritilaisuuksia, suuntautuvat tietoisesti tai vaistomaisesti sinne, missä heitä eniten tullaan tarvitsemaan. He ovat vielä suureksi osaksi vain kuuntelijoita ja miehen matkijoita, mutta he ovat myös suureksi osaksi saavuttaneet "miehisen" järjen ja tietoisuustason ja pystyvät niitä käyttämään hyväkseen. J. W. Snellman, joka v. 1844 "Saima" lehdessä tosin innokkaasti puolsi naiskasvatusta ymmärtäen sen suuren merkityksen kulttuurimme kehittäjänä, ei voinut kuvitellakaan, että "heikko ja herkkäsieluinen nainen" sata vuotta myöhemmin toimisi sellaisissa miehisissä ammateissa kuin juristina, lääkärinä, teologina, agronomina jne. Perheen ulkopuolella naisen näet täytyy kokea, että "väkevämpi hänet kukistaa, pakottaa palvelukseen ja että hän siten tuhoutuu". Snellman on tietenkin jossain määrin ollut oikeassa, naisen on täytynyt ja täytyy edelleenkin taistella sitä patriarkaalista aikaa vastaan, jonka tunnusmerkkejä on sorto ja alistaminen. Muistamme esimerkiksi, millaisen vastapropagandan aallon Rachel Carsonin "Hiljainen kevät" nostatti miesten johtamissa teollisuus- ja maatalouspiireissä tai mitä vastustusta Allergiasairaalan ylilääkäri Zaida Eriksson-Lihr on saanut kokea, "koska olen nainen", hän itse on sanonut. Liike-elämässä nainen useimmiten saa toimittaa palvelijan tehtäviä johtajien sihteereinä tai muuna konttorikalusteena. Mutta vaa'an heilahdettua äärimmäisasentoonsa viime vuosisadan huippupatriarkaatissa näyttää se nyt väistämättömästi olevan menossa toiseen suuntaan, matriarkaattiin. Nyrjähtäneessä muodossa on äidinvalta jo nähtävissä Yhdysvalloissa. Toivokaamme kuitenkin, että tulevassa matriarkaatissa saamme inhimillisemmän, rauhallisemman ja oikeudenmukaisemman yhteiskuntamuodon kuin mikä meillä nyt on. Tasapainon saavuttamista se ei vielä merkitse, sukupuolten välinen kilpailu jatkuu niin kauan kunnes äidinvaltainen ja isänvaltainen elementti pystytään yhdistämään.

Lukuisat avioliittokriisit kuvastavat murrosaikaamme. Todella sopusointuiset avioliitot ovat nykyisin suorastaan epänormaaleja. Mies ja nainen kadottavat vuosien mittaan toisensa, sympatia muuttuu vihaksi, valtataisteluksi tai välinpitämättömyydeksi. Fred

Poeppig on kirjassaan "Lebenskrisen" (Verlag die Kommenden) ilahduttavan tuoreella ja tyhjentävällä tavalla valottanut aikamme elämänongelmia. Hän toteaa, että avioliittokriisi pohjimmaltaan on myönteinen ilmiö, nainen ja mies ovat nyt molemmat saavuttaneet yksilöllisyytensä ja minuutensa. Mutta samalla ovat avioliiton entiset kehykset hajonneet, eikä sijalle ole löydetty mitään uutta. Luokkarotu-, kansallisuus- ym rajojen kaatuminen, joka tekee välttämättömäksi sosiaalisen elämän uudistamisen, on myös nykyisen avioliiton ydinongelmia. Olennaista tässä meitä kaikkia koskevassa uudistuksessa on yhteiselämän kohottaminen toisarvoisen rodun- ja sukupuolenomaisen yläpuolelle ja ihmisen arvostaminen ihmisenä hänen henkisen olemuksensa pohjalta. Kuinka vaikeata tämä meille on, tiedämme hyvin itse. Nykyinen psykologia pyrkii lisäksi sekoittamaan käsitteitämme uskottelemalla meille, että ihmisen käyttäytymistä määräävät vietit, joille hän ei mitään mahda. Unohdetaan, että ihmisellä on myös minä; hän voi ohjata viettejään, anti-patioitaan ja sympatioitaan.

Viimeisimmät tutkimukset osoittavat yhä vakuuttavammin, että ihmiselämän tärkeimmät vuodet ovat ne, jotka hän elää sikiönä äidin kohdussa ja pienenä imeväisenä hänen sylissään ja että äidin elintavat ja ravinto vaikuttavat ratkaisevasti siihen mitä ihmisestä myöhemmin tulee. Mutta näiden seikkojen tunnetuksi tekeminen ei saa merkitä sitä, että jälleen syytettäisiin naista lapsen laiminlyömisestä ja nuorisorikollisuuteen kasvattamisesta, kun hän haluaa pysyä ammatissaan johon on valmistunut. Miesten johtamassa yhteiskunnassa ei haluta myöntää, että koko katsantokannassa on tapahtuttava muutos. Ei ole kysymys siitä, saako äiti olla työssä vai ei. Kysymys on jokaisesta uudesta kansalaisesta, joka on tulossa maailmaan. Jolleivät yhteiskunta ja työnantajat suo äidille tilaisuutta siihen välttämättömään valmistumiseen ja lapselle omistautumiseen, minkä jokainen uusi ihmistaimi häneltä aluksi vaatii, hän tulee edelleen "elämään lapsen kustannuksella" voidakseen tehdä omaa työtään, vahingoksi niin lapselle kuin yhteiskunnallekin, joka saa elätettäväkseen yhä enemmän epäkelpoja kansalaisia. Äitiysloma on täysin riittämätön, kunnollinen äidinpalkka vielä utopiaa, vanhempien koulutus olematon. Eva Moberg mainitsee tunnetussa artikkelissaan "Naisen ehdollinen vapaus", että äitisidonnaisten neurootikkojen määrä Amerikan armeijassa viime sodan aikana — kuten professori Edward Strecker, armeijan psykiatrinen asiantuntija toteaa — oli suorastaan katastrofaalinen. Valituista Paloista saamme lukea liikuttavia kertomuksia siitä, kuinka omaa uraansa suunnitteleva tyttö päättääkin lopuksi uhrautua perheelleen ja lapsilleen, suureksi helpotukseksi sekä vanhemmilleen että varsinkin tulevalle aviomiehelleen, joka jo pelkäsi joutuvansa hylkäämään moisen luonnottoman naisen. Tai kuinka "isoäiti asuu meillä" ja kuinka suurenmoista se onkaan miehelle, jota kaksi naista nyt palvelee ja jonka mieliruokia he alinomaan laittavat!

PEKKA TARKKA

Kirjallisuuden ja laajan lukijakunnan välit ovat Suomessa nykyään kireät. Sensuurivaatimukset, oikeusjutut ja takavarikot ovat yleisiä. Tämä viittaa häiriöön kirjallisuuden ja yhteiskunnan suhteissa. Kirjasodissa on ollut kysymys laajan sosiaalisen kentän piilevistä voimista. Näiden voimien ja niiden taustan tunteminen tarjoaa uuden lähtökohdan asialliselle, pohtivalle keskustelulle.

Pekka Tarkan kirja "Paavo Rintalan saarna ja seurakunta" on kirjallisuussosiologinen tutkimus. Se hahmottaa Paavo Rintalan tuotannon aatetaustan ja sanoman, erittelee hänen romaanien sa vastaanottoa. Sissiluutnantti-keskustelun analyysi laajenee kuvaukseksi suomalaisen kirjason rintamanmuodostuksesta. Myös Tuntemattoman sotilaan ja Juhannustanssien nostamat kirjasonat nähdään yhtenäisenä tapahtumaketjuna, jonka taustalla on sama sosiaalinen rintamanmuodostus. Kirjallisuuden ja yhteiskunnan suhteita, kirjallisuuden asemaa kulttuurin murroksessa tarkastellaan yleisemminkin sosiologian tarjoamien metodien avulla.

"...hänen esityksensä ja hypoteettiset tulkintansa Rintalan tuotannosta ja sen suhteesta kulttuuriimme ja yhteiskuntaamme ovat erittäin hedelmällisiä, mielenkiintoisia ja hyvin perusteltuja... hän tuo suomalaiseen kirjallisuudentutkimukseen innostavan sosiologisen tarkastelutavan, jolla varmasti on tulevaisuus. Ei vähiten siksi, että kirja on olennaisimpia mitä suomalaisessa kirjallisuustieteessä on pitkiin aikoihin kirjoitettu." (Johan Wrede Yleisradiossa)

**PAAVO RINTALAN
SAARNA JA
SEURAKUNTA**

241 s. 18:20/20:20

LUKION UUDISTAMISESTA

Keskustelu peruskoulun uudistamisesta on saanut yhä enemmän hedelmättömiä piirteitä. Erilaiset etupiirit kantavat esiin vaatimuksiaan, ja ihmeeltä näyttää, jos tästä väittelyn melskeestä kerran nousee Feeniks-linnan tavoin hyvä koulu.

Tällä hetkellä on keskustelun kohteeksi tulossa uusi ja tuore aihe: lukion uudistaminen.

Mitään asiaa ei tässä maailmassa hedelmällisesti uudisteta, ellei ensin kirkkaasti selvitetä niitä perimmäisiä tavoitteita ja periaatteita, joihin uudistaminen pyrkii. Seuraavassa yritän esittää eräitä sellaisia tavoitteita, joita ajanmukaisen lukion uudistamisen tulisi nähdäkseni pyrkiä toteuttamaan.

Perinteellisesti on yleissivistys katsottu lukion opetuksen ja kasvatuksen keskeiseksi tavoitteeksi. Ja perustelua on sen asettaminen myös

uuden lukion tavoitteeksi. Mutta tällöin on perusteellisesti selvitettävä, mitä tämä kauniilta kuullostava sana oikein merkitsee. Helposti jää yleissivistys pelkäksi iskusanaksi, fraasiksi, joka peittää kauniiseen verhoon surkean todellisuuden.

Ensiksi on huomattava, että yleissivistyksen sisältö on jatkuvasti muuttuva. Se on tällä hetkellä olennaisesti toinen kuin sata vuotta sitten. Siinä voidaan todeta mm. seuraavia muutoksia.

Tutustuminen luonnontieteisiin on saanut yhä merkittävemmän sijan. Ellemme ymmärrä luonnontieteitä ja niille rakentuvaa tekniikkaa, emme ymmärrä nykyistä maailmaa. Olemme siinä auttamattomasti sivullisia. Mutta toisaalta on viime aikoina uudelleen alettu korostaa myös humanistisen sivistyksen merkitystä. Humanistinen sivistys tarkoittaa syventymistä kulttuuriarvoihin ja heräämistä moraalisiin valintoihin. Ellei sellaista syventymistä

ja heräämistä tapahdu, olemme pelkästään teknillisen ja sosiaalisen ympäristömme välikappaleita.

Luonnontieteellisen ja humanistisen sivistyksen rinnalle on lisäksi kohoamassa kolmas: yhteiskuntatiedollinen ja -taidollinen sivistys, perehtyminen valitseviin sosiaalisiin muotoihin sekä valmius niiden käyttämiseen ja kehittämiseen.

Kansalliseen kulttuuriperintöön perehtymisen rinnalle on tullut tutustuminen entistä laajemmassa mielessä yleismaailmalliseen kulttuuriin. Kun nykyään paljon puhutaan kasvatuksesta rauhaan ja kansainvälisyyteen, en keksi tälle vaatimukselle muuta sisältöä kuin sen että ennakkoluulottomasti syvennyttään meille vieraisiin ja vastakkaisiin elämänmuotoihin.

En pyri tässä tekemään mitään täydellistä luetteloa yleissivistyksen alueista. Sen sijaan haluan viitata eräisiin asenteisiin, joiden tulisi liittyä tiedolliseen yleissivistykseen: valmius jatkuvasti omaksua uusia tietoja, suhtautua aktiivisesti uusiin tilanteisiin, osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan, erilaisten elämän- ja maailmankatsomusten ymmärtäminen ja suvaitseminen, pyrkimys itsenäisiin kannanottoihin. Vapaan ajan asteettain lisääntyessä kasvaa myös vapaan harrastustoiminnan arvo yleissivistyksen osana.

Voidaan puhua myös yleissivistyksen laajuudesta ja syvyydestä. Nykyinen lukio on liikaa — oppinaineiden kilpajuoksussa ylioppilastutkin-

toon — pitänyt silmällä tietämisen laajuutta; syvyys on jäänyt vähäiseksi. On jo vanha mutta ei kulunut sanonta, että koulu tuottaa tiedolla kuormattuja aaseja. Lukion uudistamisessa on ennen kaikkea selvitettävä, mitä on ymmärtävä, aktiivinen ja luova suhtautuminen kulttuuriperintöön. Eikä sellaista suhtautumista synny, ellei koulu suosi vapaata keskustelua kaikista asioista taivaan ja maan välillä.

Yleissivistyksen tavoite ei merkitse, että kaikille lukion oppilaille olisi annettava täsmälleen sama opetus ja kasvat. On tietyissä rajoissa annettava tilaisuus yksilölliseen aine- ja kurssivalintaan; ennen kaikkea on annettava oppilaille oikeus 'olla tyhmä' jossakin tai joissakin aineissa. Vapaaehtoisuus antaa opiskelulle voimaa. Yleissivistys jää pelkäksi pintasilaukseksi, jos se omaksutaan vain jonkin tutkinnon suorittamiseksi. Nykyinen ylioppilastutkinto on tosiasiaassa johtanut harhaan lukion opetusta. Se on antanut ja antaa edelleen väärän kuvan siitä, mitä tietäminen ja sivistyminen on.

Lukion syvempi tarkoitus on kahdensuuntainen. Toisaalta se palvelee yksilöä hänen kehityksessään rikkaaseen ja monipuoliseen elämään. Toisaalta se palvelee yhteiskuntaa antamalla sen jäsenille perustan myöhemmälle ammatilliselle erikoistumiselle. Lukio on viimeinen yleissivistävän — yleisihmistävän — koulutuksen vaihe ennen ammattiopintoja. Sen pitäisi olla iloisen kasvun aikaa.

Reijo Wilenius

**KEN
ON
UNOHTANUT,
JÄTTÄNYT
TEKEMÄTTÄ,
VOI
VIELÄ
UUDISTAA
TILAUKSEN
OHEISELLA
POSTISIIRTO-
KORTILLA.**